

demOS

Jaargang 25
Juni/Juli 2009

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

NIDI

inhoud

- 1 **Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen**
- 4 **Het Palestijnse groeiwonder in het interbellum**
- 5 Tot 2050 een miljoen alleenwonenden erbij
- 6 Aantal allochtone 65-plussers groeit snel
- 8 Europeanen gaan graag op vakantie

Foto: Wim de Jonge

Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen

TINEKE FOKKEMA EN CAREL HARMSSEN

De eerste generatie Marokkanen kwam in de jaren zestig en zeventig als 'gastarbeider' en als gevolg van de daaropvolgende gezinshereniging en -vorming, naar Nederland. Een groot deel van hen woont nog steeds in Nederland. Uit welke delen van Marokko kwamen zij oorspronkelijk en in welke Nederlandse gemeenten wonen zij nu? Recent zijn de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen ingedeeld naar regio en provincie. Koppeling met de huidige woonplaats biedt een meer gedifferentieerde kijk op netwerkgestuurde migratie.

In de jaren zestig kwamen de eerste Marokkanen, vrijwel uitsluitend mannen, naar Nederland. Ze werden hier naartoe gehaald om te werken in laaggekwalificeerde banen waar Nederland niet voldoende arbeidskrachten voor had. Door de hoge werkloosheid in hun eigen land wilden deze zogenoemde 'gastarbeiders' graag de oversteek naar Europa wagen. De Nederlandse overheid sloot 40 jaar geleden, in 1969, een verdrag met Marokko met als doel de werving van laagopgeleide arbeidskrachten te reguleren. Een soort arbeidsbureau ging in Marokko op zoek naar geschikte kandidaten, hoewel later is gebleken dat de meeste pioniers niet via de officiële werving maar via hulp van familie (onder andere in Frankrijk en België) naar Nederland zijn gekomen. Lang heeft de formele werving niet geduurd. Vrij snel na de ondertekening van het verdrag brak de oliecrisis uit. Als gevolg van een stagnerende economie verdween de krapte op de arbeidsmarkt en de gastarbeiders werden als eersten ontslagen. In 1973 werd de werving in Marokko stopgezet en in 1979 trad de Wet arbeid buitenlandse werknemers (Wabw) in werking met als doel de arbeidsmigratie te beperken.

Van arbeidsmigratie tot volgmigratie

De Marokkanen van het eerste uur waren van plan om een aantal jaren in Nederland te werken en daarna, met het verdiende geld, weer huiswaarts te keren. De praktijk leert dat lang niet iedereen deze stap heeft gezet, mede vanwege de blijvende ongunstige sociaal-economische situatie in het land van herkomst. Van de Marokka-

Landkaart Marokko*

1 FAHS-ANJRA	15 KENITRA
2 TETOUAN	16 MEKNES
2 MDIQ - FNIDQ	17 MOULAY YACCOUB
3 CHEFCHAOUEN	18 FES
4 AL HOCEIMA	19 SEFROU
5 NADOR	20 BOULEMANE
6 BERKANE	21 FIGUIG
7 OUJDA-ANGAD	22 ERRACHIDIA
8 JERADA	23 KHENIFRA
9 TAOUIRIT	24 IFRANE
10 TAZA	25 EL HAJEB
11 TAOUNATE	26 KHEMISSET
12 SIDI KACEM	27 SALE
13 LARACHE	28 RABAT
14 TANGER-ASSILAH	29 SKHIRATE-TEMARA

* Vanwege het ontbreken van bevolkingsgegevens van Mdiq-Fnidq is deze provincie samengevoegd met Tetouan.

Nederland wegens gezinsvorming en één op de vier in het kader van gezinshereniging.

Regionale verschillen in herkomst....

Recent zijn de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen naar regio's (16) en, binnen regio's, provincies (61) gecodeerd. Gedetailleerde informatie hierover en de problemen die zich bij de codering hebben voorgedaan, is beschreven in de kadertekst op pagina 4. De namen en geografische ligging van de regio's en provincies zijn te vinden op de landkaart van Marokko.

De meeste eerste generatie Marokkanen komen uit het gebied waar vroeger de werving plaatsvond: uit de Rif in Noord-Marokko (figuur 1). De top-drie herkomstprovincies zijn Nador, Al Hoceima en Tetouan. Meer dan 55 procent van de in Nederland wonende eerste generatie Marokkanen is in een van deze provincies geboren. Een flink deel komt verder uit de provincie Taza, tussen het Rif-gebergte en de Midden-Atlas, en uit de (provincies met een van de) grote steden: Ouarzazate, Tanger, Casablanca, Meknes, Fes, Marrakech en Rabat. De migratiestroom was het kleinst vanuit de zuidelijke provincies behorende tot de Westelijke Sahara. Minder dan 0,2 procent van de eerste generatie Marokkanen in Nederland is daar geboren.

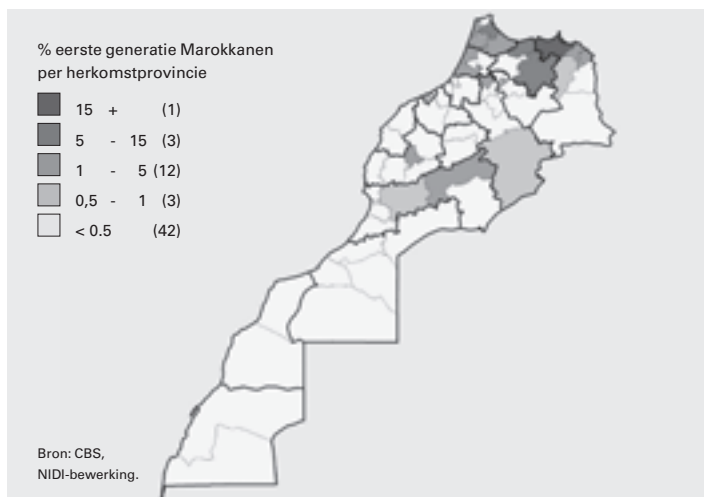
Het beeld verandert nauwelijks als de migratie van de eerste generatie Marokkanen naar herkomstgebied wordt afgezet tegen het huidige aantal inwoners in de desbetreffende provincies (figuur 2). Nog steeds zijn de noordelijke Rif-provincies Nador, Al Hoceima en Tetouan de belangrijkste vertrekprovincies. De (provincies met een van de) grote steden zijn nu minder prominent. Met andere woorden, de relatief sterke vertegenwoordiging van eerste generatie Marokkanen uit deze provincies hangt deels samen met het gegeven dat een groot deel van de Marokkanen in de grote steden woont.

...en vestiging

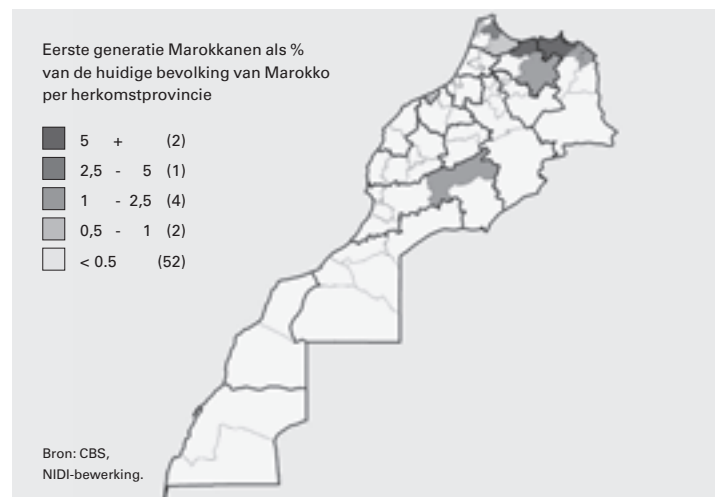
Figuur 3 geeft een beeld van het aantal eerste generatie Marokkanen in alle Nederlandse gemeenten in 2004. Wat direct opvalt, is de sterke voorkeur voor de Randstad en in het bijzonder voor de vier grootste gemeenten van Neder-

nen die zich in 1965 en 1966 in Nederland vestigden, is ongeveer 30 procent gebleven, van degenen die in 1972 en 1973 kwamen, is dit zelfs meer dan de helft. Arbeidsmigratie werd gevolgd door gezinshereniging: in de jaren zeventig en begin jaren tachtig besloten de blijvers in toenemende mate om hun vrouw en kinderen naar Nederland te halen. Sinds de tweede helft van de jaren tachtig maakt gezinshereniging langzaam maar zeker plaats voor gezinsvormende migratie: veel oorspronkelijke arbeidsmigranten, maar ook hun kinderen, kiezen een huwelijkspartner uit Marokko. De afgelopen jaren kwamen twee op de drie Marokkanen naar

Figuur 1. Aantal eerste generatie Marokkanen per herkomstprovincie, 2004 (in %)

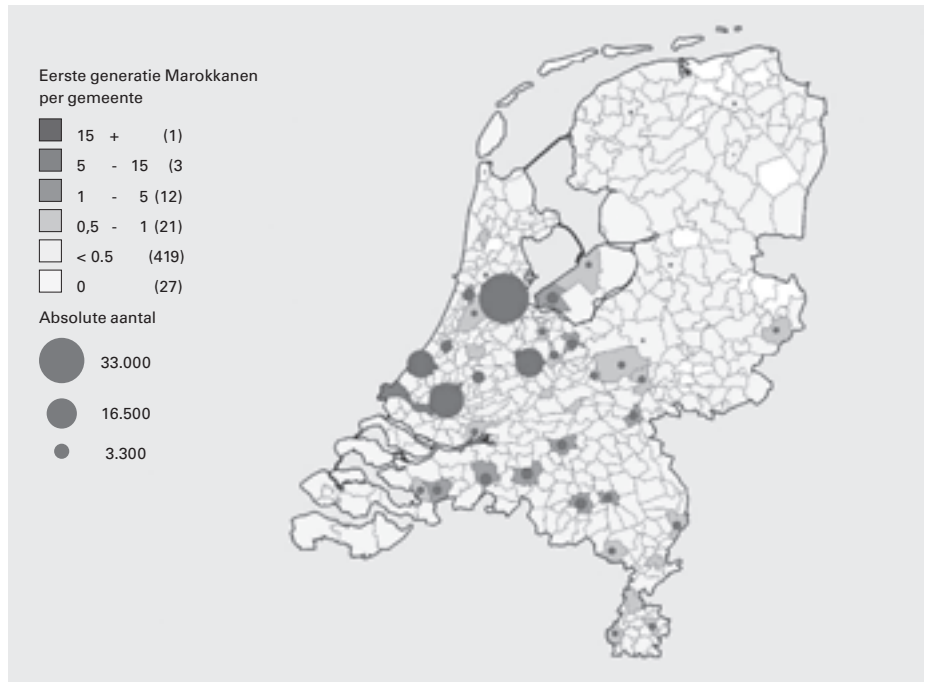

Figuur 2. Aandeel van de populatie per herkomstprovincie, 2004

land. Deze voorkeur is het gevolg van sociale banden (netwerk van eerder gevestigde Marokkanen), verhoudingsgewijs gunstige baanperspectieven (meer mogelijkheden om een baan te vinden in de lagere segmenten van de arbeidsmarkt) en een ruimere voorraad aan betaalde woningen aldaar. Absoluut gezien woont in Amsterdam de grootste groep: ruim 34.000, oftewel 21 procent van de 167.000 (2004) eerste generatie Marokkanen is in die stad gevestigd. Rotterdam staat op nummer twee met meer dan 19.000 (12 procent) en Utrecht en Den Haag tellen elk ruim 13.000 (8 procent) eerste generatie Marokkanen. Ook enkele andere (middel)grote gemeenten in en buiten de Randstad, waaronder Gouda, Almere, Leiden, Haarlem, Eindhoven en Tilburg zijn duidelijk in trek bij de Marokkanen van de eerste generatie. De animo onder de eerste generatie Marokkanen is gering om zich te vestigen in de kleine, rurale gemeenten, in het bijzonder in het noorden (Groningen, Friesland en Drenthe) en zuid-westen (Zeeland) van het land; van de eerste generatie Marokkanen woont 75 procent in 30 van de 483 Nederlandse gemeenten.

Figuur 3. Aantal eerste generatie Marokkanen per gemeente, 2004 (in %)

Regionale migratiestromen

Koppeling van de geboorteplaats van de eerste generatie Marokkanen met hun huidige woonplaats levert interessante bevindingen op (zie de tabel). We beperken ons hier tot de relatie tussen de vijf belangrijkste herkomstgebieden (Nador, Al Hoceima, Tetouan, Taza en Ouarzazate) en de vier belangrijkste vestigingsgebieden (de vier grote steden).

De eerste generatie Marokkanen geboren in de provincie Nador wonen weliswaar verspreid over de vier grote steden in Nederland, maar vooral in Utrecht en Rotterdam vertegenwoordigen zij een groot deel van de Marokkaanse gemeenschap. Niet minder dan 50 (Utrecht) en 33 (Rotterdam) procent van de eerste generatie Marokkanen in deze twee steden heeft zijn wortels liggen in die provincie.

De eerste generatie Marokkanen afkomstig uit Al Hoceima zijn daarentegen sterk gericht op Den Haag. Zij vormen daar 23 procent van de totale eerste generatie Marokkaanse bevolking. In Amsterdam, Rotterdam en Utrecht is dat respectievelijk 14, 12 en 8 procent.

Van de in de provincies Tetouan en Ouarzazate geboren en naar Nederland vertrokken Marokkanen woont respectievelijk 40 en 48 procent in Amsterdam. De stad heeft daardoor een sterke band met die Marokkaanse provincies. Samen vormen zij een kwart (16 procent uit Tetouan en 8 procent uit Ouarzazate) van de Amsterdamse populatie eerste generatie Marokkanen. Ook Rotterdam heeft een vrij hechte band met de provincie Ouarzazate: een kwart van de migranten uit die provincie naar Nederland vestigde zich in Rotterdam.

De Marokkanen uit de noordelijke provincie Taza ten slotte hebben duidelijk voorkeur voor Rotterdam en Den Haag. Ruim 45 procent van hen woont in een van deze twee steden en zij maken er ongeveer tien procent van het totale aantal eerste generatie Marokkanen uit.

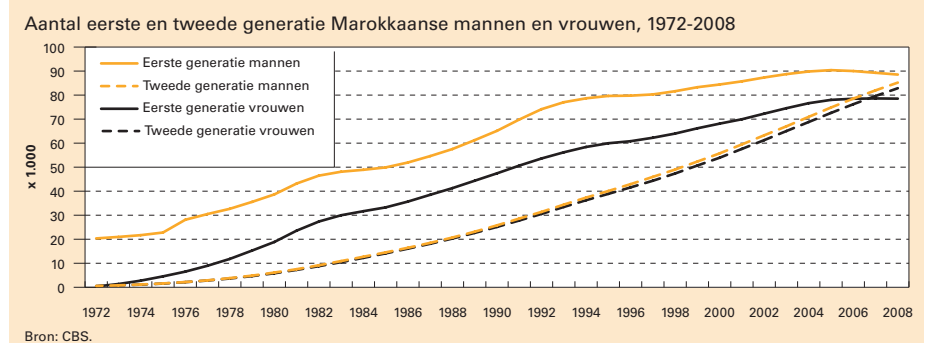
Relatie herkomstprovincie en vestigingsplaats van de eerste generatie Marokkanen

Top-vier vestigingsplaats	Rijpercentage	Top-vijf herkomstprovincies				
		Nador	Al Hoceima	Tetouan	Taza	Ouarzazate
Amsterdam	22,1	14,2	15,5	2,0	8,0	
Rotterdam	32,9	11,6	4,9	9,1	7,2	
Den Haag	29,8	22,6	5,1	12,6	1,9	
Utrecht	49,8	8,4	11,9	6,4	2,6	
	Kolompercentage					
Amsterdam	19,9	30,6	40,0	9,5	47,5	
Rotterdam	16,5	13,9	6,9	23,8	23,8	
Den Haag	9,8	17,8	4,8	21,8	4,1	
Utrecht	17,6	7,1	12,0	11,8	6,2	

Bron: CBS, NIDI-bewerking.

MIGRATIEGESCHIEDENIS IN CIJFERS

Bijgaande figuur vat de migratiegeschiedenis van de Marokkanen in Nederland samen. De Marokkanen die in 1972 in Nederland woonden, behoorden vrijwel allen tot de eerste generatie en het waren bijna allemaal mannen. Van de 21.000 Marokkanen destijds was slechts vijf procent in Nederland geboren en niet meer dan een kleine twee procent was vrouw. Tussen 1972 en 1995 groeide de eerste generatie Marokkanen sterk maar bestond deze, als gevolg van gezinshereniging en -vorming, in toenemende mate uit vrouwen. In deze periode nam ook het aantal tweede generatie Marokkanen (kinderen van de eerste generatie geboren in Nederland) in vrijwel dezelfde mate toe. Het aantal Marokkanen kwam in 1995 uit op 219.000, van wie ongeveer een derde in Nederland was geboren. Na 1995 groeide de tweede generatie Marokkanen sneller dan de eerste generatie, waardoor momenteel het verschil in omvang tussen de twee generaties vrijwel nihil is. In 2008 telde Nederland 335.000 Marokkanen, van wie de helft in Nederland is geboren en 48 procent vrouw is.

Tot sinds kort was van de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen in Nederland niet geïdentificeerd in welke provincie en regio deze zich bevinden. Het categoriseren van de bijna 18.000 in de bestanden van de CBS-bevolkingsstatistiek voorkomende geboorteplaatsen is om verschillende redenen zeer arbeidsintensief.

In Marokko worden twee taalvarianten van het Arabisch gebruikt: 'Modern Standaard Arabisch' voor officiële gelegenheden en 'Marokkaans Arabisch' als spreektaal voor de dagelijkse omgang. Daarnaast bestaat er een minderheidstaal, het Berbers, als moedertaal van veel inwoners. Het Berbers is slechts ver verwant met de Arabische talen. De geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen in Nederland zijn bij registratie vertaald uit het Arabische letterschrift of fonetisch, zoals het klinkt, weergegeven. In geschreven Arabisch worden de klinkers niet, of slechts schematisch, genoteerd. Bovendien hebben sommige spreektaalen een ander systeem van (mede)klinkers dan het 'Modern Standaard Arabisch'. Het Berbers is alleen een spreektaal en dus per definitie fonetisch genoteerd. Geboorteplaatsen bestaande uit meer woorden blijken in geval van fonetische weergave nogal eens te zijn samengevoegd. Verder is niet altijd een plaatsnaam opgegeven, maar bijvoorbeeld een omschrijving van de plek waar men is geboren of tot welke familie of stam men behoort. Een ander probleem was het feit dat bepaalde plaatsnamen in meer provincies voorkomen.

Verschillende bronnen zijn geraadpleegd om aan alle voorkomende plaatsnamen een regio- en provinciecode toe te kennen: (1) een bestand met ruim 1.550 plaatsen en bijbehorende regio- en provinciecodes dat in een eerder stadium door het CBS was gemaakt aan de hand van een lijst van het Marokkaans Statistisch Bureau; (2) de officiële lijst van het Centre d'Etudes de Recherches Démographiques met bijna 1.700 plaatsen en bijbehorende regio- en provinciecodes, (3) Travel Google Maps (http://www.svajdenka.com/travel_maps.php?country=mo), een website met ruim 29.000 plaatsen per provincie, en (4) een Amerikaans defensiebestand (<http://earth-info.nga.mil/gns/html/index.html>) met ruim 60.000 x-y-coördinaten (van onder meer plaatsen, stammen, zandduinen en bergen) in Marokko die met behulp van een geografische, zogenoemde GIS-kaart van Marokko zijn omgezet in provinciecodes.

Deze vier documenten zijn samengevoegd tot één bestand en vreemde- en afkortingstekens zijn eruit gehaald alsook doublures (waarbij plaatsnamen die in meer dan één provincie voorkomen de code toegekend hebben gekregen van die provincie waarin de meeste Nederlandse Marokkanen zijn geboren). Vervolgens is een spelfout-programma uitgevoerd. Tot slot is het plaatsnamenbestand voorgelegd aan een lokale Marokkaan. De locatie van de voor hem bekende plaatsen is geverifieerd via Google Maps.

De exercitie heeft geresulteerd in het indelen van 78 procent van de bijna 18.000 in de CBS-bevolkingsregistratie voorkomende Marokkaanse plaatsnamen naar regio en provincie. De resterende geboorteplaatsen hebben een zodanige schrijfwijze gekregen dat niet met grote zekerheid kan worden achterhaald om welke plaatsnamen het gaat. Omdat de regio- en provinciecode vooral ontbreekt voor de zeer kleine plaatsen, ligt de dekkinggraad beduidend hoger: 95 procent.

Tot besluit

Het is algemeen bekend dat Marokkanen, conform andere allochtone groepen, er de voorkeur aan geven om in de buurt van hun landgenoten te wonen. Door de geboorteplaatsen van de eerste generatie Marokkanen te koppelen aan hun huidige woonplaats is nu met deze studie duidelijk geworden dat de hechtheid van de Marokkaanse gemeenschappen in hoge mate provinciegebonden is. De pioniers die zich in een bepaalde gemeente vestigden stonden borg voor eerste opvang, huisvesting en vaak ook werk van familieleden, dorps- en streekgenoten. Deze zogenoemde kettingmigratie verstevigde vervolgens de banden met de provincie van herkomst waardoor de Marokkaanse migranten per Nederlandse gemeente uit een beperkt aantal provincies in Marokko afkomstig zijn.

De auteurs danken Mathieu Starink voor het aanpassen en uitvoeren van het eerder door hem ontwikkelde spelfout-computerprogramma, Peter Ekamper voor het gereedmaken van bestanden voor de analyse en de figuren, en Abdul Jardini en Jamal Ouahi voor het handmatig lokaliseren van Marokkaanse geboorteplaatsen uit de CBS-bevolkingsregistratie.

Dr. C.M. Fokkema, NIDI, e-mail:

fokkema@nidi.nl en **drs. C.N. Harmsen**, CBS, e-mail: cn.harmsen@cbs.nl

Wanneer immigratie en economische groei samengaan Het Palestijnse groeiwonder in het interbellum

HARRY VAN DALEN EN HARRIE VERBON

Het economisch belang van immigratie kan groot zijn. Dat bewees de instroom van Joodse immigranten in Palestina ten tijde van het Britse mandaat. Immigratie was echter ook de kern van het conflict tussen Joden en Arabieren. In combinatie met een sterke instroom van kapitaal groeide in de periode 1922-1946 de Joodse economie met 13 procent op jaarbasis; een 'Palestijns' groeiwonder waar ook de Arabische economie in beperkte mate van profiteerde. De toegenomen welvaart heeft het conflict niet kunnen verminderen.

Demografie is vaak een nuchtere bezigheid waarbij alleen fijnproevers de opwindende waarde van het vak op waarde weten te schatten. Dat demografie ook de geesten buiten het vakgebied kan verdelen bewijst de casus van Palestina tijdens het Britse mandaat (1920-1948). Het is volgens vele moderne schrijft geleerden het tijdvak waarin alle animositeit tussen Joden en Arabieren is

ontstaan. De reden waarom de geschiedkundige studie over het Britse mandaat zoveel heftige emoties oproept is terug te voeren op de aanspraken op het land. Zionisten wilden een joodse staat vestigen in Palestina. Eind 19e eeuw, toen Palestina nog een onderdeel was van het Ottomaanse rijk, was dat praktisch onmogelijk gezien de weerstand van de heersende Turken.

Na de val van het Ottomaanse rijk in 1918, echter, wist de Zionistische beweging een belofte van de toen heersende Britten op een thuisland in Palestina te krijgen.

Als gevolg van die belofte ontstond er een omvangrijke immigratie van joden naar Palestina, en werd de aanwezigheid van joden steeds reëler voor de Arabische bevolking. De oorspronkelijke Arabische bevolking heeft zich nooit met de joodse aanspraak op het land kunnen verenigen. De basis van een bittere en tot op heden doorgaande strijd was daarmee gelegd.

De reden om naar de casus Palestina te kijken is vooral dat dit een voorbeeld is van een economie die met behulp van immigranten in korte tijd uit de grond werd gestampt en die alle economieën in het Midden-Oosten achter zich liet. Een nog steeds openstaande vraag is of de zittende bevolking in gelijke mate van de instroom van immigranten heeft geprofiteerd.

Het ontstaan van het Britse mandaat

Lang voor het ontstaan van het Britse mandaat van Palestina waren er al talloze pleidooien om een joodse staat op te richten in Palestina. Onder leiding van Theodor Herzl verklaarden de afgevaardigden van de Zionistische beweging op het congres in Bazel in 1897 “de stichting van een legaal thuisland voor het joodse volk in Palestina” na te streven. Het verlangen naar een joodse staat was groot onder de joden. De diaspora werd rond 1900 gevormd door 10,6 miljoen joden die in landen woonden, waar ze vaak een minderheid vormden en bloot stonden aan discriminatie en pogroms. Slechts een fractie van de joden (0,5 procent) woonde in Palestina (zie de tabel). De Eerste Wereldoorlog bracht de constructie van een joodse staat in een stroomversnelling. De Britten hadden Palestina oververderd op de Turken. Er werd eerst een militair bestuur ingesteld dat in 1920 door een ambtelijk bestuur werd vervangen. Een onderdeel van het Britse mandaat was de Balfour Declaration: de verklaring die minister van Buitenlandse Zaken A.J. Balfour, in een brief aan de Britse jood en weldoener Lord Rothschild schreef op 2 november 1917:

“His Majesty’s Government view with favour the establishment in Palestine of a National Home for the Jewish people, and will use their best endeavors to facilitate the achievement of this object, it being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine, or the rights and political status enjoyed by Jews in any other country.”

Grootschalige joodse immigratie; conflict met Arabieren op scherp

De Balfour-verklaring zette de deur open voor immigratie van joden uit de diaspora. In de jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw waren er grote immigratiegolven van joden naar het Palestijns gebied. Zo verdubbelde de joodse bevolking zich door immigratie tussen 1921 en 1927 van 75.000 tot 150.000. Rond de machtsovername van Hitler in Duitsland bedroeg de joodse immigratie naar het Britse mandaatgebied 180.000 personen. Nog voordat de Tweede

Britse troepen, gestuurd als versterking in verband met onlusten, marcheren nu de rust is weergekeerd, tijdens manoeuvres bij Jeruzalem. Palestina, Jeruzalem, 16 oktober 1936. Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/Fotograaf onbekend

Wereldoorlog losbarstte woonden er al 450.000 joden in het gebied. Deze grootschalige immigratie zette het conflict tussen Arabieren en joden op scherp. De Arabieren waren fel gekant tegen de komst van zoveel joden en betoogden dat dit zou leiden tot verdrijving van de Arabische ingezetenen. Herhaaldelijk ontstonden dan ook gewelddadigheden tussen Arabieren en joden. In 1939 trokken de Britten onder druk van de Arabieren de Balfour-verklaring terug en verklaarden zij zich tegenstander van een opdeling van het land tussen Arabieren en joden. De joodse immigratie zou beperkt blijven tot 15.000 per jaar en grondverkoop aan de joden werd verboden of beperkt. Binnen tien jaar zou Palestina een onafhankelijk land worden waarin joden een beschermde minderheid zouden vormen. Zowel Arabieren als joden verwierpen dit Britse voorstel. De migratiekwessie was de kern van het conflict tussen de Arabieren en de joden tijdens het Britse mandaat.

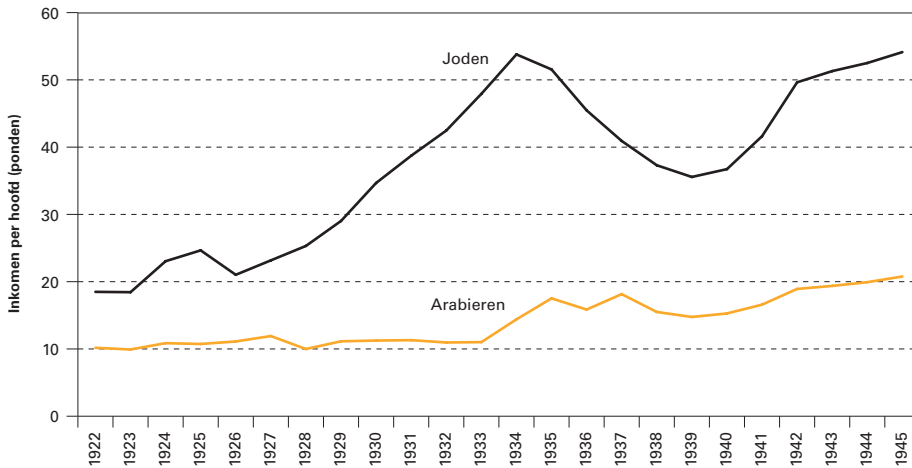
demodata

TOT 2050 EEN MILJOEN ALLEENWONENDEN ER-BIJ

In 2050 zal Nederland 3,6 miljoen eenpersoonshuishoudens tellen, 1 miljoen meer dan nu. Van de huishoudens zal 44 procent dan uit één persoon bestaan. Nu is dat nog ruim een derde. De komende 20 jaar komen er jaarlijks 30.000 tot 40.000 alleenwonenden bij, meest 65-plussers. Daarna neemt de groei af. Vanaf 2011 maken de generaties van vlak na de Tweede Wereldoorlog de groep 65-plussers snel groter. Het aantal alleenwonende 65-plussers zal in 2050 naar verwachting ruim 850.000 hoger liggen dan nu (CBS).

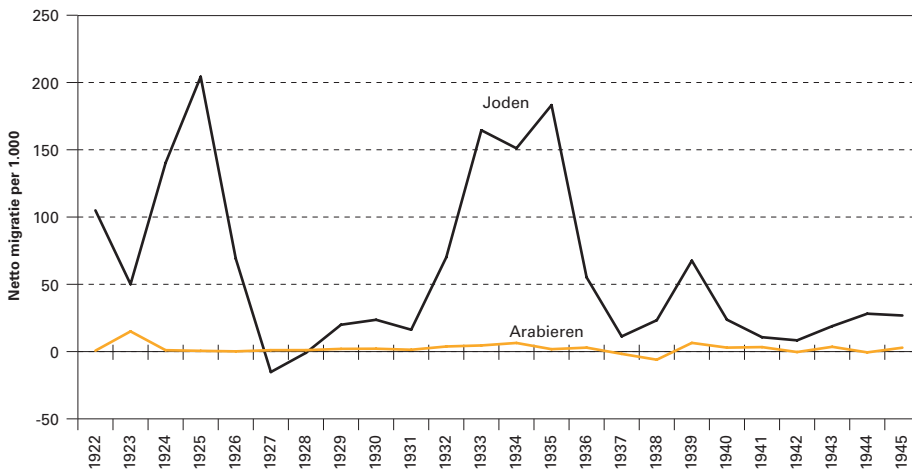
Verdeling van de joodse wereldbevolking naar regio's, 1825-2000					
	1825	1900	1939	1948	2000
Totaal (x 1.000)	3.281	10.600	16.500	11.185	13.192
<i>Procentuele verdeling over regio's:</i>					
Oost-Europa	69,2	71,6	49,4	23,8	4,1
West-Europa	14,0	11,1	8,2	9,3	7,9
Palestina/Israël	0,2	0,5	2,7	5,8	37,0
Overig Azië	8,9	3,6	3,4	4,2	0,4
Noord-Afrika	7,3	2,9	3,0	5,3	0,1
Noord-Amerika	0,2	9,7	30,0	45,6	45,9
Latijns-Amerika	0,1	0,2	2,6	4,7	3,2
Zuid-Afrika / Oceanië	0,1	0,4	0,7	1,3	1,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bron: DellaPergola (2004).					

Figuur 1. Inkomen per hoofd van de joodse en Arabische bevolking in Palestina, 1922-1945 (constante prijzen 1936, Palestijnse ponden)

Bron data: Metzger (1998) en Survey of Palestine (1946), eigen bewerking. De Palestijnse pond was officieel in roulatie in 1927-1948 en de waarde was gelijk aan de Britse pond.

Figuur 2. Joodse en Arabische netto migratie (per 1.000 inwoners van joodse dan wel Arabische bevolkingsgroep), 1922-1945

Bron data: Metzger (1998) en Survey of Palestine (1946), eigen bewerking.

demodata

AANTAL ALLOCHTONE 65-PLUSSERS GROEIT SNEL. Volgens de nieuwste allochtonenprognose van het CBS groeit het aantal niet-westerse 65-plussers tussen nu en 2050 van krap 70.000 naar ruim 520.000. Momenteel is 1 op de 27 niet-westerse allochtonen in Nederland 65 jaar of ouder. Bij autochtonen is dat 1 op de 6. Rond 2040 zal de vergrijzing van de autochtone bevolking met 29 procent 65-plussers haar hoogtepunt bereiken. Onder niet-westerse allochtonen blijft het aandeel ouderen ook na 2040 groeien. Naar verwachting is in 2050 bijna 18 procent van de niet-westerse allochtonen 65 jaar of ouder. De niet-westerse bevolking van Nederland is dan even sterk vergrijsd als de autochtone Nederlanders in 2009. Vooral de drie grootste niet-westerse herkomstgroepen, Turken, Marokkanen en Surinamers, vergrijzen sterk met in 2050 resp. 24, 22 en 30 procent 65-plussers (CBS-allochtonenprognose).

Gescheiden culturen

Terugkijkend op de geschiedenis van Palestina tijdens het Britse mandaat roept dit de vraag op hoe de immigratie heeft uitgewerkt op een samenleving met twee culturen. Zo zou de joodse immigratie de levensstandaard van joden wel hebben verhoogd maar die van de plaatselijke Arabische bevolking totaal niet. Verder zou de joodse migratie de gevestigde Arabische bevolking langzaam maar zeker hebben verdreven. Figuur 1 vat in een notendop samen hoe de welvaart zich in Palestina heeft ontwikkeld. Drie elementen vallen onmiddellijk op. Allereerst de enorm sterke stijging van de welvaart onder de joodse bevolking tot 1935. In krap 13 jaar verdrievoudigde het inkomen per hoofd van de joodse bevolking. Vanaf 1935 tot en met 1939 nam de welvaart vervolgens continu af, waarna deze weer ging groeien. Over de periode 1922-1946 groeide het nationaal inkomen in de joodse sector met 13 procent per jaar. De derde en wellicht voor de joods-Arabische kwestie meest belangrijke constatering is dat de welvaart van de Arabieren tijdens het Britse mandaat ver beneden het joodse welvaartspeil lag en dat de Arabische sector maar in beperkte mate kon

aanhaken bij de sterke groei van de joodse sector. De Arabieren in Palestina ondervonden echter een duidelijk hogere economische groei dan Arabieren in de omliggende landen.

Een deel van de verklaring hiervoor was het feit dat de Arabische en joodse economieën in hoge mate gescheiden waren. Op basis van de gemeentestatistieken blijkt zes procent van de gemeenten in 1945 een gemengd joods-Arabisch karakter te hebben. De integratie van joden en Arabieren werd ook niet in de hand gewerkt door taal en cultuur. Van de 375.000 joden die in de periode 1919-1945 immigreerden was 86 procent Ashkenazi-joods, 7 procent Sefardisch joods en 4 procent Jemenitisch-joods. Ashekenazische joden kwamen voor het grootste deel uit Oost-Europa en communiceerden in het Hebreeuws waardoor de integratie met de Arabische bevolking alleen al om die reden moeizaam verliep. Dat probleem hadden de Sefardische joden (voornamelijk afkomstig uit Noord-Afrikaanse landen) veel minder. Deze groep was de dominante groep vóórdat het Britse mandaat tot stand kwam.

Oorzaken verschillende economische groei

De grote vraag is wat de sterke fluctuaties in welvaartsgroei in Palestina heeft teweeggebracht. In het algemeen vallen er twee belangrijke bronnen van groei aan te wijzen: de instroom van financieel joods kapitaal en van menselijk kapitaal. Palestina was in het begin van de 20ste eeuw een agrarische samenleving met een betrekkelijk geringe kapitaalintensiteit. Na de Eerste Wereldoorlog groeide de kapitaalgoederen voorraad in hoog tempo, voor een groot deel als gevolg van kapitaalimport van joodse zijde. Zowel de Arabische als de joodse kapitaalgoederenvoorraad steeg, maar in de joodse gemeenschap was de stijging veel groter (11 procent versus 4 procent in de Arabische sector), zodat de kapitaalarbeidsverhouding in de joodse economie uiteindelijk (in 1947) drie keer zo hoog was als die in de Arabische economie. Investeren in de Arabische sector werd bovendien bemoeilijkt doordat de Arabische kredietmarkt grotendeels bleek te bestaan uit 'ongeorganiseerde' informele instituties, terwijl in de joodse economie commerciële banken een dominante rol speelden. De opleidings- en leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking in de twee economieën ontwikkelde zich ook langs verschillende lijnen: terwijl de joodse beroepsbevolking voortdurend werd aangevuld door nieuwe immigratiegolven (zie figuur 2), steeg de Arabische beroepsbevolking voornamelijk door de combinatie van een hoog sterftecijfer en een nog hoger geboortecijfer (zie ook figuur 3). De joodse cijfers lagen aanzienlijk lager op een bijna westers niveau. Om een idee te geven: in de jaren 1937-1939 lag het gemiddeld kindertal per vrouw voor joden op 2,4 (onder joden uit Europa/Amerika zelfs 1,8) kinderen, terwijl dit voor moslims 7,5 en christenen 4,2 bedroeg. Daarnaast was de joodse immigratiestroom relatief hoogopgeleid, jong en ondernemend. Veel immigranten immigreerden op een 'kapitalisten'-visum, en konden meteen vanaf het begin in hun eigen onderhoud voor-

zien. In sommige jaren viel zelfs een derde tot de helft van de joodse immigranten onder deze categorie. De joodse immigranten die het land betraden waren zeer gemotiveerd en bereid om daar letterlijk en figuurlijk een extra prijs voor te betalen. Een substantieel aantal joden kwam uit de VS, een land waar iemand in de jaren 1933-1936 voor 31 dollar een hectare agrarisch land kon kopen. In Palestina moesten joden in diezelfde periode 128 dollar neertellen voor een hectare.

Met behulp van een simpel economisch groei-model waarin kapitaal en immigratie een hoofdrol spelen valt de opkomst van de joodse economie (zoals is te zien in figuur 1) binnen Palestina tot 1935 goed te verklaren. Bij de terugval in de tweede helft van de jaren dertig is dat niet het geval en dat zal voor een groot deel samenhangen met de toenemende en destructieve spanningen tussen joden en Arabieren die culmineerden in de Grote Arabische opstand van 1936-1939.

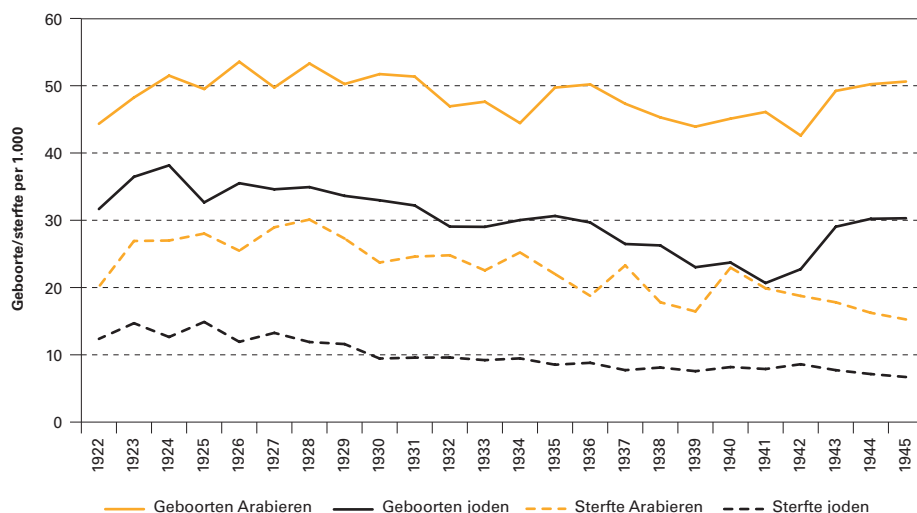
Tekenen van verdrijving?

De vraag die zich opdringt is natuurlijk of de joodse immigratie niet ten koste is gegaan van de Arabische bewoners in Palestina; of de joodse immigratie gepaard is gegaan met verdrijving. Die vraag valt niet te beantwoorden met officiële cijfers. Er zijn weliswaar migratiecijfers voor joden beschikbaar maar deze hebben uitsluitend betrekking op internationale migratie. De binnenlandse migratiecijfers van joden zijn niet beschikbaar. Hetzelfde geldt in nog sterkere mate voor de internationale en binnenlandse migratiecijfers van Arabieren. Het enige houvast zijn de Britse volkstellingen uit 1922 en 1931 en de Survey of Palestine die in december 1945 en januari 1946 werd opgesteld voor de Anglo-American Committee of Inquiry. De joodse bevolking woonde tijdens het Britse mandaat vooral in de kustdistricten, in het noorden en in het district Jeruzalem. De immigranten vestigden zich in het bijzonder in de stedelijke gebieden, vooral in Jeruzalem, Haifa en Jaffa. Jeruzalem heeft altijd al een aantrekkingskracht gehad op joodse immigranten. Voordat de Britten het bestuur over Palestina overnamen waren de meeste inwoners van Jeruzalem joods.

Op basis van de volkstellingen van de Britten, die de stand van de totale bevolking weergeven, kunnen met behulp van natuurlijke groei-cijfers (geboorte minus sterfte) van de bevolking migratiestromen worden gereconstrueerd op districts-niveau uitgesplitst naar rurale en urbane gebieden, met de aantekening dat de migratie zowel kan voortkomen uit internationale instroom als uit binnenlandse mobiliteit.

Figuur 2 vat de gereconstrueerde totale migratiecijfers voor zowel joden als Arabieren samen (de interne migratiecijfers staan niet in de figuur). Onder Arabieren worden in dit geval verstaan alle moslims, christenen en overige groepen (waaronder voornamelijk Druzen en Bedoeïenen). Indien sprake zou zijn van verdrijving zou de Arabische en joodse migratie een negatieve samenhang op districts-niveau moeten vertonen. Drie conclusies vallen aan de recon-

Figuur 3. Geboorte- en sterftecijfers joden en Arabieren (per 1.000 van de resp. bevolking), 1922-1945

Bron data: Survey of Palestine (1946), eigen bewerking.

structie te verbinden. Allereerst is de immigratie van joden vele malen groter dan die van Arabieren. Gegeven de geschetste voorgeschiedenis is dat niet zo vreemd. Ten tweede kunnen niet direct tekenen worden ontwaard dat de migratiestromen van joden en Arabieren tegengesteld zijn. Met andere woorden, tekenen van verdrijving zijn op basis van deze cijfers niet overduidelijk. Een derde observatie betreft de sterke concentratie van joodse immigratie in de kustdistricten. Ook dat hoeft niet te verbazen omdat de kust voor veel joodse immigranten het legale dan wel illegale landingspunt was. Daarnaast oefenen bestaande netwerken of concentraties van immigranten een aantrekkingskracht uit op nieuwe migranten en Palestina vormt geen uitzondering op deze ervaringsregel. Uit de reconstructie blijkt verder dat joden en Arabieren grosso modo naar of uit dezelfde districten verhuisden.

Illegale immigranten arriveren in Haifa, Palestina/Israël 6 oktober 1947. Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/Fotograaf onbekend.

Fauzi Bey El-Kaoukji (midden) leider van het Palestijnse Bevrijdingsleger met zijn mannen. 1930. Foto: Collectie SPAARNESTAD PHOTO/Fotograaf onbekend

Conclusies

De joodse immigratie was een sterke economische stimulans voor de ontwikkeling van Palestina. Veel immigranten waren hoog geschoolde individuen met ondernemerszin die veel kapitaal met zich mee namen en daarmee zorgden voor een stimulans in technische ontwikkeling. Dat dit de joodse bevolking meer welvaart bracht, is onmiskenbaar. Het effect op de welvaart van de Arabieren is echter minder duidelijk en helaas zijn vragen van beïnvloeding niet allemaal rechtstreeks te beantwoorden omdat de gegevens over het interbellum van slechte kwaliteit zijn. Zo zijn er wel immigratiestatistieken van joden, maar is de Arabische migratie slecht geregistreerd. Data over immigratie van Arabieren moeten daarom altijd worden geconstrueerd door uit te gaan van 'natuurlijke groei'-cijfers van en de groei van de Arabische bevolking die boven deze cijfers uitgaat als immigratie te bestempen. Ook over de wederzijdse beïnvloeding van de Arabische en de joodse economie is betrekkelijk weinig bekend. Daarover kunnen alleen via indirecte statistische methoden uitspraken worden gedaan.

Gegeven deze beperkingen kunnen de volgende conclusies worden getrokken. Er is geen enkele aanwijzing dat de joodse immigratie tijdens de Mandaatperiode tot verdrijving van Arabieren heeft geleid; er zijn daarentegen enkele aanwijzingen dat Arabische en joodse migratiebewegingen positief met elkaar samenhangen. De beide bevolkingsgroepen trokken, met andere woorden, ruwweg naar dezelfde gebieden in het vooroorlogse Palestina. Welke groep als eerste ging en welke groep volgde is echter statistisch niet vast te stellen.

Verder heeft de Arabische economie meegelijft op de sterke groei van de joodse economie en overtrof de welvaart van Arabieren in Palestina die van Arabieren in omliggende landen. Het is echter moeilijk vast te stellen hoe die positieve beïnvloeding precies in zijn werk ging. Palestina tijdens het Britse mandaat (1920-1948) wordt vaak als een economie geschetst met twee volledig gescheiden sectoren: de joodse en Arabische sector. Deze kenschetsing valt echter maar ten dele vol te houden. Er vond wel degelijk handel plaats, joden huur-

den Arabische werknemers en joden kochten land aan van Arabische landeigenaren. De technische kennis die joodse immigranten mee hadden genomen, werd door de Arabische bevolking overgenomen waardoor de Arabische productiviteit toenam. Het staat wel vast dat de joodse sector zich met enorme sprongen ontwikkelde. Aan het einde van het Britse mandaat bleef echter een Arabische sector achter die weliswaar een hogere levensstandaard kende dan Arabische economieën van de omliggende landen (Egypte, Libanon, Syrië), maar waar mensen uiteindelijk niet de transitie van agrarische samenleving naar industriële samenleving hebben kunnen maken. Daardoor was de Arabische economie minder weerbaar voor schokken in de economie, hetgeen wellicht nog meer de wrok richting joden versterkte, die onder de hoede van de Britten het land betraden.

LITERATUUR:

- Bachi, R. (1974), *The Population of Israel*, CICRED series, Jerusalem.
- Dalen, H.P. van en H.A.A. Verbon (2009), Joodse immigratie in Palestina tijdens Britse mandaat. *Economisch Statistische Berichten*, 94, pp. 436-439.
- DellaPergola, S. (2004), Jewish Diaspora, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, pp. 7963-7969
- Gurevich, D., A. Gertz en A. Zanker (1947), *Statistical handbook of Jewish Palestine 1947*. Jerusalem: Jewish Agency for Palestine.
- McCarthy, J. (1990), *The population of Palestine – population history and statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*. New York: Columbia University Press.
- Metzger, J. (1992), What kind of growth? A comparative look at the Arab economies in mandatory Palestine and in the administered territories. *Economic Development and Cultural Change*, 40, pp. 843-865.
- Metzger, J. (1998), *The divided economy of mandatory Palestine*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dr. H.P. van Dalen, NIDI en Universiteit van Tilburg; e-mail: dalen@nidi.nl, **prof.dr. H.A.A. Verbon**, Universiteit van Tilburg; e-mail: H.A.A.Verbon@uvt.nl.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux drs. Jeannette Schoorl
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

demodata

EUROPEANEN GAAN GRAAG OP VAKANTIE

Europeanen gaan vaak op reis. Nederlanders van 15 jaar en ouder gingen in 2007 gemiddeld 1,4 keer op lange vakantie. Hierbij verblijven ze 4 nachten of langer buitenshuis in binnen- of buitenland. Denen en Duitsers gaan vrijwel even vaak op lange vakantie als Nederlanders. De Luxemburgers waren in 2007 met 1,8 lange vakanties per persoon de grootste vakantiegangers. De Roemenen gingen met 0,3 lange vakanties per persoon het minst voor langere tijd er op uit. Nederlanders gaven in 2007 ruim 12 miljard aan vakanties uit en staan daarmee op de vijfde plaats van de EU. Frankrijk had met bijna 81 miljard euro het hoogste bedrag aan vakantie-uitgaven, gevolgd door Duitsland met ruim 78 miljard. Meestal verblijven buitenlandse gasten van de EU-landen in een hotel. In 2007 overnachtten in Nederland acht op de tien buitenlandse gasten in een hotel. Alleen in Denemarken en Zweden maakte meer dan 30 procent van de buitenlandse gasten gebruik van andere typen accommodaties zoals campings, bungalows of groepsaccommodaties (CBS).